

OLVASATOK

AZ IRODALOM MAI HELYZETÉRŐL

■ Gyakran beszélünk manapság arról, hogy a kulturális változások következményeként az írott szöveg primátusát felváltotta a dialógus-jelleg, a képkultúra, az email és a chat elsőbbsége, valamint hogy a média robbanásszerű fejlődése egyre inkább az olvasás kárára van. A téma szempontjából figyelemreméltó a kolozsvári *Echinox* című folyóirat lapszáma, amelynek egy terjedelmes része pontosan ezekkel és hasonló problémákkal foglalkozik. Az ankétrovatban több szerző próbál meg válaszolni olyan kérdésekre, hogy miképpen olvasunk, mit olvasunk, mi változott meg olvasási szokásainkban 1989-től errefelé, illetve hogyan viszonyulunk az irodalomhoz, és hogyan írunk irodalomkritikát.

Adrian Tudurachi behatóan értekezik arról, hogy az irodalomolvasásban és az irodalomkritikában az elmúlt húsz esztendő során jelentős változások tanúi lehettünk, amelyek végső fokon azt eredményezik, hogy az olvasásban elvész maga a mű. Az irodalomkritikát nem a mű egyedisége, élményszerűsége, meglepetésjellege érdekli, hanem az aktuális szociális, politikai vagy pszichológiai kontextusok, amelyek elemzésére a mű csak ürügy, csak megjeleníti ezeket, ezek nélkül önmagában értéktelen. A szerző megnevezésével az irodalmi mű misztikus anatómiáját felcseréltük annak fizikájával. Ez azt jelenti, hogy a műelemzések és kritikák mindig a már kanonizált folyamatok és technikák, a csoportdinamikák törvényei, a kollektív memória és szimboliztika felől közelítenek a művekhez (ami nem illik bele a sablonba, azt eleve elvetik), holott éppen fordítva, a műből kellene kiindulni, meghagyva annak lehetőségét, hogy élményként „kibontakozzon” előttük. A kulturális mező perspektívájából az esztétikai élmény éppen csak

megettört, de nem elsődleges. Az irodalmi műveket történelmi dokumentumokként kezelik, és az 1989-es fordulat után született román irodalomtörténetek egyike-másika már csak kronológiai bemutatások sorozata. Pedig, hívja fel figyelmünket a szerző, a művek narratológiai, retorikai vagy szemiotikai szempontból való elhelyezése elkerülhetetlen lenne ahhoz, hogy az irodalmat és ne ennek intézményeit vagy a politikai játékeret ismerjük és értsük meg. Nem szabadna elfelejtenünk, mondja a szerző, hogy Călinescu, Streinu és Constantinescu publicisztikája előtt létezett Lovinescu irodalomtörténete, mely az akkori nemzedék számára esztétikai útmutatóul szolgált. Tudurachi írásának végén bevallja, hogy maga is egy ilyen irodalomtörténet születésére vár, amely eligazítaná a mai nemzedéket, esztétikai fogódzópontokat nyújtana, megtanítaná újra az olvasást – mint iniciációt, mint élményt.

Anca Hațiegan sokkal optimistábban közelít a felvetett kérdéshez. A maga során elismeri, hogy az elmúlt húsz év alatt megváltozott az a mód, ahogyan olvasunk, csakhogy amint mondja, egyáltalán nem szegényedésről kell beszélünk, hanem a motivációk változásáról és a hangsúlyok áthelyeződéséről. Csak látszat az, hogy kevesebbet olvasunk, valójában az emberek rengeteget olvasnak, de már nem a nagybetűs Irodalmat, hanem emaileket, hirdetéseket, filmfeliratokat, céljaiknak és motivációiknak megfelelően. A szerző szerint a média látványvilága, a színpad, a televízió vagy a mozi képernyője összefüggenek az irodalommal, a könyveknek egyfajta meghosszabbítását vagy kiegészítését jelentik, ugyanannak az életnek különböző oldalait mutatják. Ilyen körülmények között az irodalomkritikusok helyzete nem könnyű, mert a

viszonyítási pontok megsokszorozódtak, az interdiszciplinaritás csábítása egyre nagyobb, és a lehetőségeknek ebben a sokszínűségében felerősödött a relativitás és a történetiség tudata. Az olvasóközönség számára fontosabbnak látszik az irodalom utilitárius (képessefejlesztő) vagy szórakoztató funkciója, és háttérbe szorultak a más információs médiumokat helyettesítő és a kompenzáló funkciók. Az elmúlt húsz év grafikonját még mindig a valóság újraértelmezése jellemzi, és ennek egyik következménye az esztétikai értékek átértelmeződése is. A szerző szerint természetes folyamatról van szó, annál is inkább, ha figyelembe vesszük, hogy az alkotás felsőbbrendűsége, autonómiaja legalább Marcel Duchamp óta kérdéses.

Cosmin Perța írása is abból az opció-sokfélelenségéből indul ki, mely az irodalomkritikusok rendelkezésére áll, és amelyről már Anca Hațiegan is beszélt. Megemlíti továbbá, hogy az utóbbi években annak is tanúi lehettünk, amint egyre több alkotó fordult egy újfajta irodalom felé, az egyszerűség és a szenzáció irányába, hamarosan a közízlés kegyeibe kerülve. Ennek a jelenségnek megint az volt a következménye, hogy lefegyverezte a kritikusokat, akik viszonyítási alapok nélkül találták magukat, és olyan szükségmegoldásokhoz folyamodtak, hogy kiválasztottak bizonyos „nagy szerzőket”, akiket bármilyen körülmények között elismerésben részesítenek, míg a többieket elmarasztalják. Az ellentmondások szembeötlők, és kiküszöbölésükhöz hajlékony, változásokra képes kritikai vízióra lenne szükség. A román irodalmi közeggel kapcsolatban a szerző egy ennél fájdalmasabb dologra is rámutat, és pedíg az írók, költők, elemzők közti személyes rivalitásokra, a klikkesedésre, az állandó és alaptalan rágalmozásokra. A személlyel való foglalkozás felváltotta a művel való foglalkozást, és ebből a balkáni helyzetből, olvashatjuk, előbb-utóbb kikerülnek a vesztesek. Cosmin Perța optimista hangnemben fejezi be fejtegetéseit, ugyanis azt állítja, hogy a valóban értékes alkotások minden ellentétes erőfeszí-

tés ellenére megtalálják helyüket a piacon, vesztesek tehát csak az áskálódók, a rosszakarók lehetnek.

Serban Axinte rövid írásának egyik fő gondolata, hogy az irodalmi művek különböző olvasási lehetőségeket hordoznak magukban, mintegy több virtuális olvasatot, ezek adják a mű értékét. Ha időről időre nem találunk új olvasási módokat, a szövegek nem érdekelnének többé, és az a tény is, hogy ugyanazt a könyvet többször elolvassuk, annak tulajdonítható, hogy más és más olvasataira bukkanunk. Az új olvasatokat viszont nem kell a fiatal olvasókkal társítanunk, ezek nem olyan dolgok, amelyek feltétlenül az olvasó életkorával függnek össze, gondoljunk csak arra, hányszor történik meg, hogy egy régi, jól ismert könyv úgy jelenik meg, mint egy egészen más, egészen új dologról szóló alkotás. Nem tudjuk kiszámítani, hogy meddig ragaszkodunk egy kánonhoz, vagy mikor lépünk túl egy értelmezési hagyományon, de talán éppen ebben állhat a műalkotások élményszerűségének a megértése, megtapasztalása.

Sanda Cordoș cikkének újszerűsége az eddig bemutatott írásokkal szemben az, hogy ő az olvasás útjába gördített legnagyobb akadályt az irodalomoktatásban látja. Igaz ugyan, hogy a kilencvenes évek elején volt egy időszak, amikor az írók és a könyvek a közzférában háttérbe szorultak, de ez 2000 utánra megváltozott. Egyre több a könyvhét, egyre több napilap szentel helyet irodalmi alkotások bemutatásának, a könyvesboltok és kiadók egymásután újítják meg marketingstratégiájukat, alkalmazkodva az új olvasóközönségekhez, egyre több újság adja el magát ajándékba adott könyvek segítségével (gondoljunk csak a *Jurnalul Național* által beindított folyamatra). Az sem igaz, olvashatjuk továbbá, hogy a számítógép és az internet az irodalom ellenségei lennének, inkább egymás kiegészítőiként kell értelmezni ezeket. Az internet sokféle úton vezet el az irodalomhoz, elég, ha csak az irodalmi weboldalakra vagy az írók blogjaira gondolunk, amelyek szerencsés esetben az olvasó és alkotó közöt-

ti párbeszédet szolgálják. Az olvasás útjában az egyetlen reális akadály az irodalomnak az oktatásban elképzelt és betöltött szerepe, valamint az érettségi vizsgán az irodalmi tudást felmérő rendszerek, amelyek az irodalomtanulást egyszerű mechanikus tanulássá, magolássá alakítják. A kérdésre, hogy mit olvasunk, a szerző nem válaszol, megelégszik megállapítani, hogy nem olvasunk kevesebbet, mint húsz évvel ezelőtt. Amint mondja, ezeket a kérdéseket megválaszolni lehetetlen, ha nem rendelkezünk pontos felmérések adataival, különben is, hogy minden kérdést lefedjünk, az olvasás valamiféle „traktátusára” lenne szükség.

Érdekes fejtegetéseket találunk egy olyan kerekasztal-beszélgetés átiratában, amelynek fő témája, hogy lehetséges-e egy irodalmi művet több olvasó között részekre osztani és részlegesen olvasni, hogy az egész csak az egyéni tapasztalatok közössé tételében, megbeszélésében álljon össze. A kérdés itt az, hogy miféle megértés lehetséges ilyen esetben, illetve hogy lehetséges-e egyáltalán megértés.

A lapszám magyar oldalai is hasonló kérdéseket tematizálnak. Török Zsuzsanna *Ki kit olvas?* című írásában a *Helikon* kritikarovatában 2008-ban megjelent recenziókat és kritikákat csoportosítja, megpróbál választ adni a kérdésre, hogy a szakemberek milyen szövegeket preferálnak, illetve milyen arányban foglalkoznak egészen új kortárs magyar irodalmi művekkel vagy külföldi, de immár magyarul is olvasható szövegekkel. Elemzésének végén arra a következtetésre jut, hogy a kortárs irodalmi művek megjelenését főleg a *Helikon* szerkesztőségének fiatalabb csoportja tartja számon, illetve hogy a publikált szövegek a hagyományhoz való visszanyúlás és az aktualitás megtartása közti egyensúlyról tanúskodnak. A következő elemzés Nagy Anna tollából származik, és az *Élet és Irodalom* kritikarovatát mutatja be. Először a rovat-

ban megjelenő recenziók csoportosításáról, a rovat strukturális felépítéséről számol be, majd pedig a megjelent szövegek hangnemét, stílusát hasonlítja össze.

László Szabolcs írásából a *Jelenkor* kritikarovatát ismerhetjük meg, továbbá azt is megtudjuk, hogyan épül fel a lap szerkesztősége, melyek irodalmi részének jellegzetességei, mit tekint fő feladatának. Ugyancsak László Szabolcs szerkesztésében rövid felmérést is találunk, amely tartalmazza és elemzi tizennégy megkérdezett válaszait arra a kérdésre, hogy mit, mikor és hogyan olvas. A megkérdezettek fele férfi, fele nő, de mindannyi úgymond intellektuális környezetben nevelkedett, és valamilyen kapcsolatban áll az irodalommal: író vagy diák a bölcsészkaron, a dramaturgián vagy egyszerűen irodalomkedvelő. Az anket nyilvánvalóan nem tekinthető szociológiailag relevánsnak, tekintettel a résztvevők kis számára és az előbb említett kiválasztási kritériumokra, mindazonáltal tartalmaz érdekes, megfontolandó válaszokat. Érdekesként kiemelném, hogy a megkérdezettek nagy része elutasítóan viszonyul a könyvtárban, az olvasás helyéül kijelölt intézményben történő olvasáshoz, valamint a digitalizált szépirodalmi művek képernyőről történő olvasásához is. A második álláspont furcsának tűnhet, ha arra gondolunk, hogy milyen jelentőséghez jutott az információ- és kultúraterjesztésben a számítógép és az internet, mégis a megkérdezettek válaszai alapján úgy tűnik, a nyomtatott könyvnek mindig vannak bizonyos előnyei a digitalizált szöveggel szemben: *sajátjának* érzi az ember, a számítógépes szöveget viszont nem, esztétikai hatása van a könyvespolcon, továbbá a nyomtatott könyv könnyen jegyzetelhető, és a szem kisebb erőfeszítését igényli, mint a képernyőről olvasott szöveg. (*Echinox*, 2009. 1–4.)

Szoós Amália